

АНАЛІТИЧНА ПОДАТКА

щодо ситуації на фінансових ринках АПК

(за результатами робочої зустрічі в Незалежній асоціації банків України за участю представників Національного банку України, Міністерства аграрної політики і продовольства України, керівників комерційних банків і аграрних підприємств)

1. Rationale

Сільгоспідприємства середнього і малого розміру, частка яких у загальному виробництві сільгосппродукції становить біля 40%, зазвичай не мають прямого доступу до експорту і за рахунок відсутності умов для тривалого зберігання урожаю змушені реалізувати свою продукцію в стислі терміни після збору врожаю на внутрішньому ринку за гривні. Разом з тим, фактори виробництва – пальне, насіння, засоби захисту рослин та інші складові, як правило, мають іноземне походження і ціна на них зростає відповідно до валютного курсу. Отже, напередодні посівної 2015 року обігові кошти сільгоспідприємств скоротилися більш ніж вдвічі. Ця обставина формує підвищений попит з боку сільгоспвиробників на кредитні ресурси.

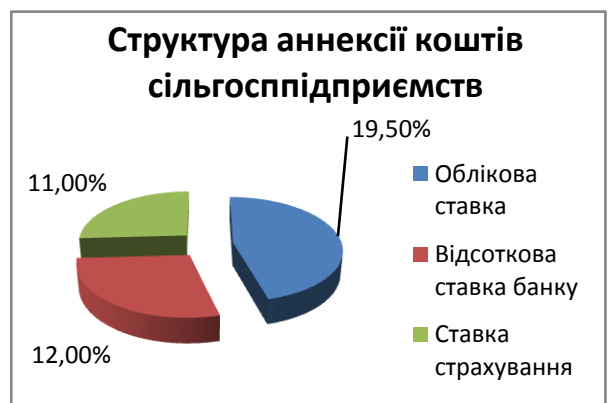
2. Структура залучення фінансових ресурсів

В загальному випадку ставка кредиту для сільгоспідприємства складається з:

- облікової ставки НБУ
5 лютого 2015 року підвищена з 14% до 19,5%,
- кредитної ставки банків – 10-12%
при обліковій ставці 14% найкращі пропозиції сягали 23% (банк "Національний кредит", учасник НУФ)
- ставки страхування сільгосппродукції – 6-11%
за часів дії Постанови КМУ №1000 від 11.07.2002 про обов'язкове страхування врожаю сільськогосподарських культур і багаторічних насаджень ставки коливались на рівні від 6% до 9,5%, при введенні в дію закону про страхування врожаю з державною підтримкою (якого фактично так і не відбулося) ставки страхування підвищилися до 10-11%.

Якщо вважати, що підприємство працює з 5% прибутком, то для того, щоб забезпечити відповідні виплати – 19,5% ставки НБУ + 12% ставки банку + 11% відсотків страхування + 5% прибутку підприємства, прибутковість сільськогосподарської діяльності повинна бути як мінімум 47,5%.

Якщо підприємство в результаті своєї діяльності покриває лише затрати на залучення коштів та страхування і саме лишається без прибутку, його прибутковість має сягати 42,5%.

Якщо підприємство залучає лише 50% коштів на посівну і саме лишається без прибутку, його прибутковість має бути, як мінімум, $9,25\% + 6\% + 11\% = 26,25\%$.

Якщо прибутковість діяльності підприємства складає 15%, воно може залучити лише 4% кредитних ресурсів страхуючи себе на випадок неврожаю і лишаючись без прибутку.

3. Хто і за що отримує кошти?

Чим же зумовлена анексія прибутку і вимивання оборотних коштів сільгосппідприємств?

Облікова ставка НБУ

Левову частку в структурі кредитів займає облікова ставка НБУ. Слід зазначити, що в банківській сфері існує два терміни щодо механізмів регулювання з боку НБУ. Вони були уточнені влітку 2010 року – облікова ставка як орієнтир щодо вартості залучених і розміщених грошових коштів, і ставка рефінансування як ставка НБУ за кредити, які надаються комерційним банкам. До 2010 року законодавство визначало, що облікова ставка є найнижчою серед ставок рефінансування і слугує орієнтиром ціни на гроші.

Згідно закону "Про Національний банк України" НБУ встановлює порядок визначення облікової ставки, а рішення про ту чи іншу величину облікової ставки приймає правління НБУ.

В свою чергу, Положення про процентну політику Національного банку України, <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z1092-04>, затверджене Постановою НБУ № 389 від 18.08.2004, визначає основні принципи визначення облікової ставки, які полягають, зокрема у тому, що

- облікова ставка є одним з чинників, які характеризують основні напрями змін грошово-кредитного регулювання,
- визначення рівня та характеру змін облікової ставки залежить від ***тенденцій загального економічного розвитку***, макроекономічних та бюджетних процесів, ***стану грошово-кредитного ринку***,

а серед показників, які беруться до уваги при визначенні облікової ставки, зокрема є фактичний та прогнозний рівень зміни індексу цін виробників промислової продукції, ***рентабельність основних галузей економіки***.

Безпосередньо визначенням рівня облікової ставки в НБУ опікується Департамент монетарної політики, який готує узагальнені пропозиції до затвердження на Правлінні НБУ.

Окрім того, Департамент монетарної політики щоденно готує доповідну записку щодо оперативного аналізу стану грошово-кредитного ринку, на основі якої керівництво НБУ оголошує рішення про встановлення процентних ставок за активними та пасивними операціями НБУ, пов'язані з регулюванням грошово-кредитного ринку.

Більш глибоких методичних рекомендацій щодо визначення розміру облікової ставки НБУ в нормативно-правовій базі не існує. Зміна ставки рефінансування оформлюється постановами НБУ "Про регулювання грошово-кредитного ринку", які також не містять ґрунтовних пояснень щодо причин зміни ставки НБУ.

НБУ не практикує залучення профільних міністерств та структур громадянського суспільства до з'ясування "тенденцій загальнооекономічного розвитку" та "стану грошово-

кредитного ринку". Також з боку НБУ повністю ігноруються дані про "рентабельність основних галузей економіки", зокрема сільського господарства.

Все це дає змогу стверджувати, що долею оборотних коштів сільгоспідприємств опікуються пересічні працівники Департаменту монетарної політики НБУ, комунікація яких з представниками сектору відсутня.

Отже, анексія прибутку і обігових коштів підприємств провідного сектору української економіки на рівні 19,5% поставлена в залежність від міркувань загального характеру та особистих вражень декількох працівників одного з департаментів НБУ, які працюють в інформаційному вакуумі щодо економічної ситуації в АПК.

Кошти в розмірі 19,5% прибутку (обігових коштів) сільгоспідприємств є платою за професійну обмеженість і ідеологічний комфорт декількох чиновників - працівників одного з структурних підрозділів НБУ.

Кредитна ставка банків

Згідно статті 47 закону "Про банки і банківську діяльність" процентні ставки та комісійну винагороду за надані послуги банки встановлюють самостійно.

Загальні орієнтири щодо чинників, які впливають на розмір банківської ставки згідно http://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9D%D0%BE%D1%80%D0%BC%D0%B0_%D0%BF%D1%80%D0%BE%D1%86%D0%B5%D0%BD%D1%82%D0%B0 (Вікіпедія) з відповідними коментарями наведено в наступній таблиці:

	Чинник	Коментар
1.	Рівень інфляції – банки нестимуть збитки у зв'язку зі знеціненням грошей. Дешеві гроші (порівняно з іншими видами ресурсів) стимулюють ажіотажний попит на кредити, створюють умови для зловживань у банківській сфері та розбалансування економіки.	З тезою про врахування рівня інфляції при розрахунку банківський ставок загалом можна погодитися. Однак варто брати до уваги також і те, що в національній економіці існують ще й інші активи, як то основні засоби та технології сільгоспідприємств, на які має нараховуватися амортизація також з урахуванням інфляції. Односторонні вимоги щодо відновлення банківський активів на тлі ігнорування вимог щодо відновлення активів суб'єктів господарювання є неприпустимим.
2	Витрати з формування позичкового капіталу , які безпосередньо впливають на величину процентної ставки за кредитами. Ці витрати складаються з депозитного процента та плати за кредит, що отриманий в інших банках . Чим дорожче банку коштують ресурси, тим вищою є норма позичкового процента.	З тезою можна цілком погодитися із застереженням, що ключову роль у вартості цих ресурсів грає облікова ставка НБУ. Тобто ціна кредиту має залежати від вартості залучених ресурсів за вирахуванням розміру облікової ставки НБУ.

3	<p>Потреба отримання прибутку від позичкових операцій. Норма позичкового процента повинна бути вищою за норму депозитного процента. Величина цієї різниці (маржа) використовується для покриття банківських витрат та формування прибутку.</p>	<p>Односторонні вимоги щодо безумовного покриття банківських витрат і прибутковості операцій на тлі ігнорування аналогічних вимог суб'єктів господарювання є неприпустимим.</p>
4	<p>Витрати на оформлення позички і контроль безпосередньо впливають на рівень процентної ставки. Чим вищі ці витрати, тим вище норма позичкового процента.</p>	<p>Це собівартість, яку банкам потрібно оптимізувати так, як і всім іншим підприємствам. Питання ефективності господарювання є ключовим для підприємств аграрного сектору. На жаль, для банків воно так гостро сьогодні не стоїть.</p>
5	<p>Строк кредиту - рівень процентної ставки перебуває у безпосередній залежності від строку кредиту: чим більше строк, тим вище процентна ставка.</p> <p>Така залежність зумовлена двома факторами: по-перше, за значних строків кредиту вищим є ризик втрати від неповернення кредиту та знецінення коштів під час інфляції;</p> <p>по-друге, вкладення коштів довгострокового характеру, як правило, приносять відносно вищу віддачу.</p>	<p>Ця теза стосується депозитів, де підвищена ставка є платою банку за гарантію щодо наявності коштів у його розпорядженні. Стосовно кредитів теза діє навпаки – чим більший строк кредиту, тим більше у банку впевненості в стабільному надходженні відсоткових коштів. Отже, ставку потрібно збільшувати за довгостроковими депозитами і зменшувати за довгостроковими кредитами.</p> <p>Рівень інфляції враховується "за окремою графою", це фактично подвійне врахування чинника інфляції</p> <p>Це пряме свідчення того, що ставка за довгостроковими кредитами має бути нижчою.</p>
6	<p>Розмір позички — процент за великими кредитами повинен бути нижчим, ніж за дрібнішими, оскільки витрати, пов'язані з кредитною послугою, не перебувають у безпосередній залежності від її величини, а абсолютний дохід банку за великими позичками вищий, ніж за дрібними.</p>	<p>Процент за великими позичками несе більше ризику неповернення, аніж за малими за рахунок диверсифікації позичальників, разом з тим вартість обслуговування великого кредиту нижче, аніж певної кількості невеликих кредитів. Отже, залежність вартості кредиту від розмір позички є неоднозначною (може коливатися як в одну, так і в іншу сторону)</p>

7	<p>Характер забезпечення — кожна з форм забезпечення повернення кредитів має свій рівень надійності. Банк повинен оцінити якість <i>відповідної форми забезпечення та встановити процентну ставку</i> з урахуванням цих даних. Чим вище якість застави, тим нижчою може бути процентна ставка.</p>	<p>В даному випадку грають роль 2 фактори: вартість застави і ступінь її ліквідності. Земля, а особливо права оренди землі, сьогодні є високоліквідною якісною заставою. Однак відсутність банківської практики (небажання) робить її виключно дорогою.</p>
8	<p>Попит на кредити. <i>Звичайно збільшення попиту на кредити викликає збільшення процентних ставок за ними.</i> Однак в умовах конкуренції між кредитними інститутами та боротьби за розширення ринків банки не можуть зловживати цим правилом. Вони мають можливість не підвищувати рівень процентних ставок при зростанні попиту на кредит, щоб залучити більшу кількість клієнтів та завоювати конкурентні переваги.</p>	<p>В банківській сфері <i>традиційні ринкові інструменти сьогодні не діють</i>. Попит і пропозиція співіснують в паралельних площинах, які не перетинаються. З одного боку існує шалений попит на гроші сільгоспвиробників, однак пропозиція, яка б задовольнила цей попит повністю відсутня. З іншого боку, існує пропозиція продуктів, попит на які повністю відсутній.</p>
9	<p>Ставки банків-конкурентів. Звичайно вони не дуже відрізняються, однак в окремі періоди банк може проводити індивідуальну процентну політику.</p>	<p>В паралельних площинах, між якими немає точок дотику, перебуває також діапазон "конкурентних пропозицій" і стан платоспроможності споживача.</p>
10	<p>Характер взаємовідносин між банком і позичальником. Постійному клієнтові, якого банк давно знає та якому довіряє, що має строковий вклад або депозит за невисокою ставкою, банк може встановлювати знижку при визначенні величини позичкового процента.</p>	<p>Це інструмент наближення згаданих вище "паралельних площин".</p>
11	<p>Норма прибутку від інших активних операцій. Якщо інвестиційні операції приносять відносно більший дохід (на одиницю вкладеного капіталу), ніж позичкові, то банку треба переглянути свою процентну політику в бік підвищення рівня процентних ставок.</p>	<p>Оце і є "сілі землі" – до тих пір, поки основний тренд на ринку кредитних ресурсів полягатиме у спекуляції з валютою та фінансуванні піраміди державних запозичень, до реальної економіки, навіть на такому загально визнаному успішному сегменті, як аграрний сектор, грошові кошти не надійдуть, а "гравці" ринку кредитних ресурсів будуть цілком комфортно себе відчувати на тлі національної економічної руїни та створювати "потьомкінські села" в площинах, що не мають жодного дотику до реальної економіки.</p>

З іншого боку, попри те, що НБУ декларує неутручання в процес визначення розміру ставок кредитування банками на рівні закону (стаття 47 закону "Про банки і банківську діяльність"), свого часу під приводом піклування за права споживача була прийнята Постанова НБУ №168 від 10.05.2007 року "Про затвердження Правил надання банками України інформації споживачу про умови кредитування та сукупну вартість кредиту", яка зобов'язує банки надавати загальні орієнтири щодо собівартості банківських послуг і ставок за кредитами.

Зокрема, перед укладанням кредитного договору банк має надати споживачу інформацію про орієнтовну сукупну вартість кредиту з урахуванням процентної ставки за кредитом, вартості всіх супутніх послуг, а також інших фінансових зобов'язань споживача, які пов'язані з отриманням, обслуговуванням і погашенням кредиту (у тому числі на користь третіх осіб - страховиків, оцінювачів, реєстраторів, нотаріусів тощо).

Також банки зобов'язані надавати детальний розпис сукупної вартості кредиту з урахуванням процентної ставки за ним, вартості всіх супутніх послуг, а також інших фінансових зобов'язань споживача:

- значення процентної ставки та порядок обчислення процентних доходів відповідно до вибраного банком методу згідно з вимогами нормативно-правових актів Національного банку;
- перелік, розмір і базу розрахунку **всіх комісій** (тарифів) банку, що пов'язані з наданням, обслуговуванням і погашенням кредиту, у тому числі
 - o комісії за обслуговування кредитної заборгованості,
 - o розрахунково-касове обслуговування,
 - o здійснення валютно-обмінних операцій,
 - o юридичне оформлення
 - o тощо;
- перелік і розмір інших фінансових зобов'язань споживача, які виникають **на користь третіх** осіб згідно з вимогами законодавства України та/або умовами кредитного договору
 - o страхові платежі під час страхування предмета застави, життя та працездатності споживача,
 - o розмір зборів до Пенсійного фонду України,
 - o комісії під час купівлі-продажу іноземної валюти для погашення кредиту та процентів за користування ним,
 - o біржові збори,
 - o послуги реєстраторів, нотаріусів, інших осіб
 - o тощо

Отже, підвищена "норма прибутку від інших активних операцій" регулярно відволікає кошти національної банківської системи в сектори, прибутковість яких є штучною і не базується на базових економічних законах, вимиває їх з реальних секторів економіки – не тільки виробничих, але й з сфери обслуговування, малого та середнього бізнесу, спонукає до лицемірства і винесення на полиці продукції номінально-декоративного характеру, попит і пропозиція на кредитні ресурси перебуває "в паралельних світах".

За відсутності дії реальних ринкових механізмів з'являється можливість безмежного роздмухування собівартості банківських послуг за рахунок подрібнення переліку послуг і залучення необмеженої кількості послуг "третіх осіб".

Традиційна пихатість банківської сфери не дозволяє вести суспільний діалог щодо встановлення справедливих умов партнерства між комерційними банками і сільгосппідприємствами, ставить її представників поза здоровими інформаційними і комунікативними процесами.

Страховання

Страховання врожаю і страхування ризиків неповернення кредиту це різні речі, які діють паралельно і незалежно одна від одної.

У період з липня 2002 по вересень 2010 року в Україні діяло обов'язкове страхування врожаю сільськогосподарських культур зі ставками в діапазоні від 6% до 9,5%, які були встановлені в адміністративному порядку Постановою КМУ № 1000 від 11.07.2002 <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1000-2002-%D0%BF>.

У вересні 2012 року був прийнятий закон "Про особливості страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою", який передбачав відшкодування державою частини страхового платежу (страхової премії), фактично сплаченого ними за договорами страхування сільськогосподарської продукції. На додаток до закону Кабінет Міністрів затвердив своєю постановою № 813 від 15.08.2012 Порядок та умови надання сільськогосподарським товаровиробникам державної підтримки у страхуванні сільськогосподарських культур шляхом здешевлення страхових платежів (премій).

Натомість страхування сільгосппродукції з державною підтримкою лишається "пустим звуком" з причини того, що норм закону при формуванні державного бюджету зазвичай ігноруються, кошти на компенсацію страхових платежів не виділяються. Тож страхування врожаю здійснюється на загальних підставах в рамках тарифів, виставлених страховими компаніями.

Загальне уявлення про рівень страхових тарифів можна скласти на основі тарифів страхової компанії Оранта – 4,7%-6,8% в залежності від регіону, культури, стану посівів, розміру франшизи http://www.oranta.ua/ukr/agricultural_risks2.php. Однак з огляду на те, що розмір франшизи в сільському господарстві – коштів, які не компенсує страхова компанія при настанні страхового випадку – сягає 50%, то ставку реального страхування можна сміливо подвоювати – 9,4%-13,6%.

Звичайно, як і банки, страхові компанії в розмір страхового тарифу закладають і всі свої ризики, і роздуту собівартість, і прибуток. Однак якщо банки, принаймні номінально зобов'язані ставити споживача до відома про фактори собівартості своїх послуг, то в царині страхових компаній подібних нормативів не існує. Розраховуючи тарифи, страхові компанії ставлять сільгоспвиробника перед фактом. Ніяких розмов про паритет несення ризиків, внутрішню ефективність і скорочення собівартості не ведеться. Як всі ризики, так і забезпечення прибутковості страхового бізнесу несе на собі сільгоспвиробник.

4. Висновки і рекомендації

Висновки

1. Грунтовні методологічні засади для визначення облікової ставки НБУ відсутні. Визначення розміру облікової ставки здійснюється за непрозорими правилами в режимі інформаційної і комунікативної замкненості. Практика надання належних роз'яснень при визначенні розміру облікової ставки з боку НБУ відсутня. Зв'язок розміру облікової ставки з тенденціями загального економічного розвитку, станом грошово-кредитного ринку не проглядається.

Розмір облікової ставки визначається чиновниками Департаменту монетарної політики в основному на основі особистих вражень. Керівництво НБУ традиційно намагається

поставити цю установу поза діалогом влади і суспільства, вивести її з-під критики, яка вже стала нормою існування для інших шаблів вищої державної влади.

"Особисті враження" декількох безім'яних чиновників Департаменту монетарної політики НБУ коштує кожному окремому сільгоспвиробнику 19,5% прибутку.

2. Традиційні ринкові інструменти на ринку фінансів АПК не діють. Попит і пропозиція існують в паралельних площинах, шалений дефіцит попиту наштовхується на відсутність адекватних продуктів. Банківська сфера самоусунулася від участі в реальних економічних процесах, лицемірно виставивши на полицю "декоративні" продукти, які не враховують сегментацію сфери сільгоспвиробництва на великі, середні та малі підприємства та виробничого циклу сільгоспідприємства і, натомість, не знаходять збуту.

Тенденція переходу від прямого кредитування сільгоспвиробника до кредитування гарантії повернення коштів постачальникам після реалізації врожаю, яка останнім часом набуває популярності, свідчить про прямий вихід банків з сектору кредитування сільгоспідприємств.

Вимоги щодо відновлення (амортизації) активів, роздмухування собівартості та безумовної прибутковості банківською сферою висувуються в односторонньому порядку з повним ігнорування аналогічних вимог з боку виробників сільгосппродукції.

Під час ведення діалогу між банківською сферою і сферою сільгоспвиробництва банківська сфера демонструє агресивний підхід і традиційно вдається до безпрецедентного тиску. Такий діалог розглядається нею виключно як безкоштовний маркетинговий захід.

Окремі випадки конструктивної співпраці, які мали місце в рамках діяльності Робочої групи з розвитку фінансових ринків АПК Аналітичного центру Аграрного союзу України, наштовхнулись на несприйняття з боку персоналу банків і не дали результату.

3. Єдиною конструктивною складовою на ринку залучення фінансових ресурсів можна вважати страхування сільгосппродукції, яке часом дозволяло відновити оборотні кошти сільгоспідприємств за форс мажорних обставин. Попри несприйняття ідеї страхування як такої та відсутність страхової культури серед широких верств сільгоспвиробників цей інструмент зарекомендував себе дієвим і набуває все більшого поширення серед сільгоспвиробників.

Однак невиконання норм закону про державну підтримку страхування сільгосппродукції, відсутність коштів на компенсацію страхових тарифів, не виправдано високі тарифи і безпрецедентні розміри страхової франшизи робить цей інструмент не виправдано дорогим для сільгоспвиробника.

Як і банки, страхові компанії також мають можливість працювати на "схоластичних" ринках, які забезпечують їм безпрецедентну прибутковість фінансових активів. Страхування сільгоспвиробництва здійснюється здебільшого "по залишковому принципу".

Діалог щодо паритетності розподілу ризиків між страховими компаніями та сільгоспвиробником в сфері страхування не ведеться.

4. Ключовою проблемою налагодження адекватного функціонування фінансових ринків АПК є неадекватна політика Національного банку України, зокрема, нерозвинутість методологічної бази визначення облікової ставки НБУ та непрозорість механізму її встановлення.

Непрозорість формування політики НБУ має наслідком парадокс, який полягає в блокуванні діяльності сектору сільськогосподарського виробництва, роль якого у забезпеченні експортного потенціалу на тлі занепаду металургії стрімко зростає. Домінуючим фактором при визначенні облікової ставки нині вважається курс долару. Однак стримування реалізації потенціалу сільгоспвиробництва (принаймні його 40 частки), а натомість, і експорту, матиме наслідком зростання курсу долару і, відповідно, ще більше зростання облікової ставки. Це є розкручуванням інфляційної спіралі і шляхом в нікуди.

Рекомендації

1. З огляду на неможливість вирішення проблем розвитку фінансових ринків АПК на тлі несприятливої макроекономічної ситуації діяльність Робочої групи з розвитку фінансових ринків АПК АЦ АСУ перевести в режим очікування, зосередивши зусилля на веденні суспільного діалогу щодо неадекватності політики НБУ.
2. В очікуванні поглиблення фінансової кризи зосередити зусилля на розробці механізмів паритетного захисту вартості в межах замкнених ланцюгів сільськогосподарського виробництва (постачальник, виробник, ринок) з пошуком нових адекватних ринків для залучення фінансових ресурсів в рамках механізму надання гарантій.
3. Звернути увагу на те, що сфера середніх сільгосппідприємств на тлі нерівноправного доступу до міжнародних фінансових ресурсів є стає все більше вразливою по відношенню до поглинання господарств з боку агрохолдингів, і забезпечити захист інтересів середніх господарств шляхом ведення суспільного діалогу та на політичному рівні.